

<https://doi.org/10.62837/2024.10.20>

MURADLI RÜQƏYYA BƏHRUZ QIZI.
ADPU Cəlilabad filialının müəllimi
muradliruqeyya319@gmail.com

OMONİMLƏRİN TƏDRİSİNDƏ QARŞIYA ÇIXAN ÇƏTİNLİKLƏR VƏ ONLARIN ARADAN QALDIRILMASI YOLLARI XÜLASƏ

Ümumtəhsil məktəblərində şagirdlərə ibtidai siniflərdən başlayaraq öyrədilən mövzulardan biri də omonimlərdir. Omonim mövzusu 5- ci sinifdən başlayaraq geniş şəkildə tədris olunmağa başlanır. Bu, şagirdlərdə müəyyən mənada çətinliklər yaradan mövzulardan biridir. Çünki onlar omonimlərlə çoxmənalı sözləri, həmçinin digər söz qruplarını - omofon, omoqraf, omoform və poronimləri fərqləndirməkdə çətinliklərlə qarşılaşırlar.

Məqalədə dilçiliyin leksikologiya bölməsinin tərkibində tədris olunan mövzulardan biri olan omonimlər haqqında lazımi məlumat verilmişdir.

Bildiyimiz kimi, Orta məktəbdə Azərbaycan dilinin tədrisi prosesində omonimlərdən əvvəl şagirdlərə çoxmənalı sözlər öyrədilir. Məhz buna görə də oxşar söz qruplarını öyrədərkən onların beyinlərində qarışıqlıq yaranır. Bu qarışıqlıqları nəzərə alaraq, 5- ci sinfin Azərbaycan dili dərslərindən nümunələr gətirərək onların oxşar və fərqli cəhətlərini nümunələr əsasında qeyd olunur

Omonimlərin öyrədilməsində yaranan çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün bir sıra məsələlərə də toxunulmuşdur. Belə ki, omonimlərlə oxşarlıq təşkil edən omoqraf, omofon, omoform, poronimlərə aid nümunələr verilərək çaşqınlıqların qarşısının alınmasına çalışılmışdır.

Açar sözlər: Azərbaycan dilçiliyi, leksikologiya, omonim, çoxmənalı söz, omoqraf, poronim, omofon

Azərbaycan dilçiliyində mənə qrupları içərisində şagirdlərin bilməli olduğu vacib məsələlərdən biri də omonimlərdir. Onlarla həm nitq prosesində, həm də yazılı mətnlərdə tez- tez qarşılaşıırıq. Odur ki, bu mühüm məsələləri incəliyinə qədər öyrənmək və öyrətmək lazımdır.

Omonimlərə orta məktəbin “Azərbaycan dili”(2020) dərslərində belə bir tərif verilir: “Yazılışı və deyilişi eyni, mənası isə fərqli olan sözlərə omonim deyilir” (5, 60).

Başqa ədəbiyyatlarda isə səslənmə baxımından eyni, mənası fərqli yaxud da səslənmə baxımından yaxın, müxtəlif mənə kəsb edən sözləri omonim adlandırmışlar.

Sözün əsl mənasında omonimlər bir- biri ilə əlaqəsi olmayan və mənə əlaqəsini çoxdan itirmiş məfhumları ifadə edən, eyni səs tərkibinə malik sözlərə deyilir

(1,163). Tədris prosesində bu fikirləri belə ümumiləşdirmək olar: əgər sözlər yazılış və deyilişcə eyni, lakin mənalari arasında heç bir bağlılıq, yaxınlıq yoxdursa, onda bu sözlər omonimdir.

Şagirdlərə çətin gələn və onların müəyyənləşdirə bilmədiyi məsələlərdən biri də omonimlərlə çoxmənalı sözlərin fərqləndirilməsi ilə bağlıdır. Bu mənada sözlərin səslənmə və yazılış oxşarlıqları olsa da, onların fərqlərini bir-bir izah edib şagirdlərə həmin sözləri hərtərəfli öyrətməliyik.

Çoxmənalı sözlər eyni nitq hissəsinə aid olduğu halda, omonimlər həm eyni, həm də müxtəlif nitq hissələrinə aid ola bilər. Məsələn, **üz** sözünün çoxmənalılığını izah edərkən aşağıdakı nümunələri misal göstərmək olar:

Dəftərin üzü, çayın üzü, südün üzü, uşağın üzü, göyün üzü, havanın üzü və s.

Çoxmənalı sözlər eyni nitq hissəsinə aiddir, lakin **dəftərin üzü** və **dənizdə üz** ifadələri isə omonimdir, ona görə ki, biri isim, digəri feildir.

Mətnlər və tapşırıqlar üzrə işdə şagirdlər omonimləri göstərməli, mənalalarını izah edərək hansı nitq hissəsi ilə ifadə olunduğunu tapmağı bacarmalıdır (4, 179).

5- ci sinif Azərbaycan dili dərslində “Çoxmənalı sözlər” və “Omonimlər” mövzusunda aid (səh 35) 5- ci tapşırığı icra etdirərkən a) və ç) bəndlərini şagirdlərə verir, onların fərqlərini və oxşarlıqlarını göstərirəm. a) bəndində **göz** sözünə ç) bəndində isə **top** və **bağ** sözlərinə şagirdlərin diqqətini yönəldirəm. Şagirdlər bu tapşırıqlar vasitəsilə çoxmənalı sözlərlə omonimləri fərqləndirməyi bacarırlar. Bu tapşırıqlarda şagirdlər çoxmənalı sözlərin eyni nitq hissəsinə, omonimlərin isə fərqli nitq hissələrinə- isim və feilə aid olduqlarını müəyyənləşdirirlər.

Omonimlərlə çoxmənalı sözlər arasında digər fərq omonimlərin bəzən sinoniminin və antoniminin ola bilməsidir. Məsələn, **yel-külək; yel-xəstəlik və s.** Bunlar omonimlərin sinonimi ola bilməsini göstərir. Lakin **sağ-sol; sağ-ölü** kimi nümunələr isə bu sözlərin antonimi ola bilməsini təsdiqləyir. Amma bu xüsusiyyətlər çoxmənalı sözlərdə rast gəlinmir.

Dilimizdə leksik omonimlərdən başqa, təsadüfi omonimləşən-əslində omonim olmayan, müəyyən morfoloji dəyişmələrə məruz qalan və başqa xüsusiyyətlər qazanan leksik vahidlər də mövcuddur (2, 24). Ona görə də şagirdlərə öyrədirəm ki, bu tipli omonimlər omoqraf, omofon, omoform və leksik-qrammatik vahidlər olmaqla qruplaşırırlar.

Professor H.Həsənovun “Müasir Azərbaycan dilinin leksikası” (2005) monoqrafiyasında göstərir ki, Azərbaycan dilində omonimlərə oxşar belə sözlərin aşağıdakı növləri vardır:

1. Ancaq tələffüzçə uyğun gələn sözlər (omofon).
2. Ancaq yazılışına görə oxşar sözlər (omoqraf).
3. Fonetik və qrafik cəhətdən oxşar sözlər (omoform).
4. Səslənmələrinə görə oxşar, yazılışca fərqli olan sözlər (poronimlər)
5. Yazılış və tələffüzçə eyni, mənaca əks olan sözlər (enontiosemiya). (3, 107).

Məlumdur ki, yazılışı eyni, səslənməsi müxtəlif olan anlayışlara omoqraf deyilir. Omoqraflar müxtəlif nitq hissələrinə aid olmaqla yanaşı, ayrı-ayrı mənalar ifadə edir. Məsələn, **O, əlində bağlama ilə dayanacağa yaxınlaşdı** cümləsi ilə **Başqasına bel bağlama cümlələsini** müqayisə edək.

Birinci cümlədəki **bağlama** sözü isim, ikinci cümlədəki **bağlama** sözü isə feildir.

Omonimlər isə yalnız səslənməsinə görə omonimə oxşayır, amma omonim deyildir. Bu mənada aşağıdakı şeir parçasına diqqət edək.

**İncəsən incidən sən,
Sədəfdən, incidən sən
Kəsərim, dilim səni**

Bilsəm yar incidənsən [3, 111].

Omoform sözlərin aid olduğu nitq hissələrinə aid şəkilçilər artırılaraq düzəlir. Məsələn, **daş** sözünə **ı** şəkilçisi artıraraq onu cümlələrdə işlədək: **Bu yükü ömrün boyu daşı sən. Maşın daşı həyatə töküb getdi.** Bu cümlələrə fikir versək, **daşı** sözü 1-ci cümlədə feilə məxsus şəxs şəkilçisi qəbul etmiş, 2-ci cümlədə ismə məxsus hal şəkilçisi qəbul edərək omoform yaratmışdır.

Leksik- qrammatik omonimlərdə isə sözlərdən biri öz leksik mənasında olur, digəri isə qrammatik dəyişməyə məruz qalır. Məsələn, **gündə** zərfi ilə **gün** isminə artırılan **da** yerlik hal şəkilçisini götürsək, bunu aydın şəkildə görə bilərik.

Paronimlər də dildə əhəmiyyət daşıyan sözlərdir. Professor H.Həsənovun “Müasir Azərbaycan dilinin leksikası” (2005) monoqrafiyasında göstərdiyi kimi, poronimlər: Eyni kökdən eyni və ya yaxın mənaca müxtəlif sözlər əmələ gəlir. Danışan bəzən nitqdə formaca yaxın, mənaca müxtəlif sözləri işlədərkən onların fərqi varmır, bunun nəticəsində onları tələffüzə eyniləşdirib bir söz kimi ifadə edir. (3, 112).

Paronim sözləri fərqləndirmək üçün onların hər birinin mənə çalarını bilmək, bu mənaları bir-birindən fərqləndirməyi bacarmaq lazımdır. Məsələn, **həkim-hakim, əzm-əzim, atlaz- atlas, əsr-əsir.** Bu nümunələr eyni cür səslənsə də, mənə baxımından tamamilə bir- birindən seçilir.

Təlim prosesində şagirdlərə bu kimi izahat və nümunələr verəndən sonra onlardan da dərslə aid belə nümunələr tapmağı tələb edirəm. Təlimin bu yönündə aparılması metodik baxımdan olduqca səmərəlidir.

Orta məktəbin “Azərbaycan dili” dərsləklərində omonim sözlər haqqında qısa məlumat verilmişdir, amma omonimləri onları digər söz qruplarından fərqləndirmək üçün onların hər biri haqqında geniş məlumat verilməli, nümunələr göstərilməli və onlara aid praktik işlərin icrasına yer verilməlidir. Belə olduqda şagirdlərin fəaliyyəti axtarısa, tədqiqata yönəldilir. Nəticədə mövzu ilə bağlı uğurlu nəticə əldə edirlər.

Omonimlərin tədrisi zamanı interaktiv təlim metodlarından istifadə olunması şagirdlərin təfəkkürünün inkişafında həlledici amilə çevrilir.

Ədəbiyyat

- 1.Xəlilov B.Müasir Azərbaycan dilinin leksikologiyası, Bakı, 2008, 442 səh
- 2.Cəfərov S.Müasir Azərbaycan dili.II hissə. Leksika, Bakı, 2007, 192 səh.
- 3..Həsənov H.Ə. Müasir Azərbaycan dilinin leksikası. Bakı, 2005, 452 səh.
4. Bəliyev H.B., Bəliyev A.H. Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. Bakı, “Qismət”, 2014, 380 səh
5. İsmayilov R., Cəfərova D., Xudiyeva G., Qasımova X. Azərbaycan dili. Ümumtəhsil məktəblərinin 5-ci sinfi üçün dərslik. Bakı, 2020, 198 səh.

Muradli Ruqayya Bahrüz gizi
ADPU Jalilabad branch teacher

DIFFICULTIES ENCOUNTERED IN TEACHING HOMONYMS AND WAYS TO REMOVE THEM

SUMMARY

Homonyms are one of the topics taught to students in general schools starting from elementary grades. The subject of homonyms is taught more widely starting from the 5th grade. This is one of the topics that causes confusion among students in a certain sense.

Because they cannot distinguish between homonyms and polysemous words, as well as other word groups - homophones, homographs, homoforms, poronyms and homonyms.

The article provides necessary information about homonyms, which are one of the topics covered in the lexicology section of linguistics.

As we know, before homonyms are taught in school, polysemous words are taught to students. This is why their brains get confused when teaching similar word groups. Considering these mixtures, I have mentioned their similarities and differences based on examples, bringing examples from the 5th grade Azerbaijani language textbook.

A number of issues have also been addressed to overcome the difficulties in teaching homonyms.

So, I have tried to avoid confusion by giving examples of homographs, homophones, homoforms, and poronyms that are similar to homonyms.

Keywords: Azerbaijani linguistics, lexicology, homonym, polysemous word, homograph, poronym, homophone

Мурадли Рукая Бахруз кызы
Преподаватель Джалилабадского филиала АДПУ

ТРУДНОСТИ, ВОЗНИКАЮЩИЕ ПРИ ОБУЧЕНИИ ОМОНИМАМ И СПОСОБЫ ИХ УДАЛЕНИЯ

РЕЗЮМЕ

Омонимы – одна из тем, которую изучают учащиеся общеобразовательных школ, начиная с младших классов. Более широко предмет «омонимы» преподается начиная с 5-го класса. Это одна из тем, которая в определенном смысле вызывает недоумение у учащихся. Потому что, они не могут различать омонимы и многозначные слова, а также другие группы слов - омофоны, омографы, гомоформы, поронимы и омонимы.

В статье приведены необходимые сведения об омонимах, которые являются одной из тем, рассматриваемых в разделе лексикологии языкознания.

Как мы знаем, прежде чем изучать в школе омонимы, учащимся преподают многозначные слова. Вот почему их мозг путается при обучении одинаковым группам слов. Рассматривая эти смеси, я отметил их сходства и различия на основе примеров, приведя примеры из учебника азербайджанского языка для 5-го класса.

Также был решен ряд вопросов по преодолению трудностей в обучении омонимам.

Итак, я постарался избежать путаницы, приведя примеры омографов, омофонов, гомоформ и поронимов, сходных с омонимами.

Ключевые слова: Азербайджанское языкознание, лексикология, омоним, многозначное слово, омограф, пороним, омофон.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 11.10.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 24.10.2024

Rəyçi: Fil,e,n.,dos.Y.B.Dadaşlı
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur